

jezične varijante jedinstvenog jezika. A svaki pokret prema zajedničkome treba da bude obostran, jer jednostranosti rješenja donose samo privremene rezultate i poslije nekog vremena izazivaju nezadovoljstvo jer previše opterećuju i razlabvljulu stabilnost jedne varijante.

Sve je to dakako potrebno imati na umu, a zato i pišem ovaj članak, jer su mnogi skloni šablonski i ekstremno postupati u svakom od spomenutih dvaju pravaca. Šablonsko i ekstremno postupanje donosi u konačnoj liniji samo štetu, a realno prosuđivanje situacije i takvo postupanje unosi u našu jezičnu politiku smirenje, snošljivost i razumijevanje, a sve je to prijeko potrebno za pravilan i organski razvoj književnog jezika.

Poznato je da se neki protive normiranju književnog jezika jer smatraju da ono sprečava približavanje obiju varijanata. Njima se čini kao da je najbolji jezični kaos i bezvlade iz kojih će se tek u budućnosti razviti zajedničkim nastojanjem normirani književni jezik. Oni pri tom, dakako, zaboravljaju da takav nepouzdan i neodgovoran put ne može podnijeti kultura naroda sa široko razgranatim funkcijama književnog jezika u epohi svoje bujnosti i razbuktalosti. Takav neodgovoran postupak nanio bi toliko štete da je ne bismo mogli lako nadvladati. A i sama dosadašnja praksa pokazuje nam da oprezno normirani književni jezik s uspjehom izvršava svoje različite funkcije po čitavom srpsko-hrvatskom jezičnom području iako se pojavljuje i u dvjema varijantama.

Kada sve to znamo, tada su nam drage obje varijante te i jednoj i drugoj pravilnim normiranjem želimo samo pomoći i ništa joj ne učiniti našao. Ali da valjanog književnog jezika nema bez normiranja, to nam svima mora biti jasno. Odatle onda potječe i briga za taj književni jezik u širokim linijama i na svim razinama.

DUGA I KRATKA MNOŽINA KAO DIFERENCIJALNI SEMANTIČKI ZNAK

Vladimir Gudkov

Pored velike količine jednosložnih imenica muškoga roda koje uvijek proširuju svoju osnovu u množini i maloga broja riječi koje je nikad ne proširuju (*dan - dani, dak - daci* i dr.), ima cio niz imenica s kolebanjem u tvorbi množinskih oblika (*zvuci-zvukovi, krici-krikovi, gesti-gestovi, žbiri-žbirovi* i dr.). Upotreba dvojakih oblika množine čeka dublje stručno ispitivanje. Vjerojatno izbor kraćih ili dužih oblika zavisi od nekoliko činilaca: od dijalektalnih govornih osobina kraja odakle potječe pisac (govornik), od stilske obrade književnoga djela, možda i od sintaktičke pozicije. Katkad se oblik množine bira pod utjecajem okolnih riječi. Evo jednoga primjera. Ivo Andrić ponajčešće upotrebljava oblike *vukovi, vukova* itd., npr. u *Odabranim pripovetkama*, SKZ, knj. 2, 1954:

vukovi, str. 534, 537, *vukovima* 477, *vukove* 539. Pored toga nailazimo jedanput na oblik *vuci*: »... To su bili neočekivani *vuci* i *bauci*« (str. 490). Očigledno je da se oblik *bauci* fonetski bolje podudara s riječju *vuci* negoli s *vukovi*.

U pojedinim riječima dvojnost množinskih oblika služi razlikovanju značenja riječi, diferencijaciji homonima. Uporedi: *akt* — mn. [*akta* »službeni spisi«]

akti — »akcije, postupci«

aktovi — »slike koje predstavljaju golo telo.«¹

T. Maretić ustanovio je da se *zubi* »govori u pravom smislu, a *zubovi* u prenesenom (»zubovi u puške«).² Naišao sam na jedan primjer ove druge vrste u Nazorovu dnevniku: »... Polukrug visokih planina s tornjevima, zubovima, bastionima...« (V. Nazor, *S partizanima*, Bgd, 1945, str. 88). Nazor ne proširuje u množini imenicu *zub* kada je riječ o običnom značenju: »... Kurjak sa zubima kao u vepra...« (str. 111); »... Pokazujući trošne pocrnjele *zube*...« (str. 130). Trebalo bi, uostalom, precizirati krug sekundarnih značenja s kojima dotična riječ dobiva dugu množinu.

D. Ignjatović smatra da ima semantičke razlike i među dvojakim pluralnim oblicima imenice *bol*: »Nikada ne bih upotrebila oblik *bolovi* (tj. sa proširenjem) za pojam psihičkog duševnog bola. Za mene oblik *bolovi* može biti plural samo za pojam fizičkog bola. Za pojam psihičkog bola ne bih upotrebila množinu sem u krajnjoj potrebi i ona bi onda glasila *boli*, razume se sa paradigmom po prvoj vrsti. I ovakvo moje osećanje proširene množine nije usamljeno.«³ Ovo se mišljenje donekle podudara s jednom opaskom D. Brozovića koji je zapazio kolebanja u rodu te imenice kod Kranjčevića i zabilježio da »dva roda ove riječi nisu ni pjesnički ni emocionalno pa čak ni leksički sinonimi, usp. plural *ove boli* i *ovi bolovi*.«⁴

D. Ignjatović veoma je oprezna i obazriva u iznošenju svoga mišljenja. Njezin se članak završava ovom rečenicom: »Ja sam ovde, polazeći od svog jezičkog osećanja, samo ukazala na jednu tananost, leksičku tananost, koja možda nije samo individualna ili usko lokalna.«⁵ Ova opreznost potpuno je opravdana. Ne može se reći da je semantička diferencijacija množinskih oblika *bolovi* i *boli*, kakvu osjeća D. Ignjatović, svojstvena cijelom književnom jeziku.

Ima dosta činjenica koje se koše s navedenim mišljenjem. Ivo Andrić upotrebljava proširene množinske oblike bez obzira na semantičke nijanse. Evo nekoliko citata iz Andrićevih pripovijedaka (izdanje SKZ, 1954, knj. 2): »Živela je svega tri nedelje posle operacije, u *bolovima* koje ni jake doze morfiuma nisu

¹ »Naš jezik«, knj. VI, sv. 5—6, 1955, str. 186—188.

² T. Maretić: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1963, 3, str. 144.

³ D. Ignjatović: O rodu imenice *bol*, »Naš jezik«, knj. X, sv. 1—2, str. 58.

⁴ D. Brozović: O izvorima pjesničke snage u Kranjčeviću jezičnom izražaju, »Zadarska revija«, god. IX, br. 5, 1960, str. 357 (u bilješci).

⁵ D. Ignjatović, n. d., str. 59.

mogle potpuno da ublaže« (str. 501). »Mali ljudi, koje mi zovemo »deca«, imaju svoje velike *bolove* i duge patnje . . .« (str. 145). »To su te mučne i neblagodarne godine prvih mladenačkih *bolova* i nesnalaženja toga đaćkog naraštaja« (175). »Sve je to stvaralo plime i oseke ne glasnih ali dubokih radosti i *bolova* u Do-roševoj kući« (str. 424).

Dodat ću jedan primjer iz »Gospođice« (Prosveta, 1961): »Stvorenje bez ljudskih slabosti i nižih potreba, bez briga i *bolova* koje svak ima . . .« (str. 20).

Slično Andriću D. Ćosić služi se isključivo množinskim oblicima muškoga roda s proširenom osnovom: »Odjednom je zaboravio na sve patnje i *bolove*« (*Daleko je sunce*, Prosveta, Bgd, 1955, str. 35). »Neki od ranjenika nisu mogli da savladaju *bolove* . . .« (str. 48). »Prekorevaće sebe što se on, komesar, . . . žalio na svoj težak položaj, na brige i *bolove* koje mu je zadalo pismo« (str. 303).

Hrvatski pisci upotrebljavaju imenicu *bol* podjednako u ženskom i muškom rodu (dok se kod srpskih pisaca ustalio muški rod). Mišljenje da je kod zapadnih književnika rijedak muški rod te imenice⁶ nije sasvim tačno. U pripovijetkama M. Krleže (Sabrana djela, sv. 8, Zora, Zgb, 1955) nabrojao sam 21 oblik muškoga roda (od *bola*, str. 26; u *bolu*, str. 92; *neizdržljivi bol*, str. 389. i dr.) i 10—11 (jedan primjer nije dovoljno pouzdan) ženskoga roda (*ta bol*, str. 48; *ličnu bol*, str. 70; glas *boli*, str. 71. i dr.). U knjizi književnice M. Matić-Halle »Lipe« (Zora, Zgb, 1957) zabilježio sam 9 primjera muškoga roda i 19 ženskoga. Jedan zbornik novela V. Nazora ima naslov »*Istarski bolovi*«. (Dvojnost roda inače nije rijetka pojava u hrvatskosrpskom jeziku. I. Andrić upotrebljava riječi *raskoš* i *zver* čas u muškom, čas u ženskom rodu, dok kod V. Nazora i M. Krleže nailazimo na kolebanja u rodu imenice *glad*⁷. Ta kolebanja, čini se, nemaju semantičku podlogu.)

Prošireni množinski oblici riječi *bol* (muškoga roda) odnose se u Krležinu jeziku na svaki *bol* bez obzira na njegovu prirodu. »Frajla je mrtva. Objesila se davno, a njenu pjesmu sluša Kraljević o ponoći. Cijela je pivnica natopljena *bolovima* i suzama frajle . . .« (str. 49). »I babu svoju gleda i njena mrtvog sina draguna i gleda drugi kat i sve *bolove* u drugom katu . . .« (str. 98). »Ti si svemu kriv! . . . I tragedijama, i *bolima*, i prljavim instinktima! Tebi oni *bolovi* nisu jasni! Tebi je jasan samo poslovni rezultat tih *bolova!*« (str. 149).

Jezične činjenice, dakle, ne podupiru mišljenje o semantičkoj diferencijaciji dvojakih množinskih oblika *bolovi* — *boli*. U suvremenih pisaca koji imaju riječ *bol* m. r. prevladavaju prošireni oblici množine. Ne smije se, međutim, zapostaviti činjenica da poznati stručnjaci, prof. D. Brozović i naučni suradnik Instituta za srpskohrvatski jezik D. Ignjatović, drugačije upotrebljavaju oblike *bolovi* i

⁶ D. Ignjatović, n. d., str. 58.

⁷ U studiji posvećenoj imenici *glad* D. Ignjatović kaže: »Kod pisaca i zapadnih i istočnih, i starijih i mlađih . . . nalazimo je sa oba roda gotovo u podjednakoj meri.« Vidi »Naš jezik«, knj. XI, sv. 7—10, 1961, str. 255.

boli. Treba naknadno istražiti u kojoj je mjeri rasprostranjena i karakteristična podjela značenja koja se ogleda u njihovu jezičnom osjećaju. Mislim da se tragovi diferencijacije mogu naći samo u sferi stilistike.

Mnogo je jasnija semantička raspodjela imenice *sat*, odnosno homonimâ *sat* »čas, ura« i *sat* »časovnik«. U Pravopisu čitamo: *sât*, lok. *sátu*, mn. *sátovi*,⁸ gen. *sátōvā* i *sâti*, gen. *sâti*.

Suvremeni hrvatski i srpski tekstovi pokazuju da izbor jednoga od dvaju mogućih oblika množine zavisi od užega značenja riječi. U romanu B. Ćosića »Pokošeno polje« (Prosveta, 1955) čitamo: »Veliki časovnici . . . svi redom pokazivali su drugo vreme . . . Pred tim ukočenim *satovima* vreme, činilo se Nenadu, nije prolazilo« (str. 47). Dalje: »Po krevetima . . . sedeli su ostali *satima* u osluškivanju potmulih eksplozija« (str. 48). Jasno je da se oblik *satovima* odnosi na časovnike, dok oblik *satima* na časove (ure).

Podvojenost i ograničenost upotrebe tih pluralskih oblika tipična je pojava. Navest ću primjere iz djela suvremenih autora.

Sat »časovnik, rus. čas«: »Opravljao sam mlinove, brave, *satove* i puške« (I. Andrić, *Odabrane pripovetke*, knj. 1, str. 128). »Neki od *satova* počeo opet da iskucava neodređen broj *sati*, sitno i veselo . . .« (str. 192). »Padaju *satovi*, lule, dukati u invalidovu kapu . . .« (V. Gligorić, Predgovor izdanju Pripovedaka L. Lazarevića, Rad, 1956, str. 25). »Bavljenje poštanskim markama, *satovima* i uopće sitnim mehanizmima . . .« (R. Marinković, *Pod balkonima*, Prosveta, 1953, str. 103). »Jednom riječi, on se odao veslanju, kao što se drugi oda popravljajući *satova*« (isto, str. 195). »*Satovi* su izbijali u gradu . . .« (R. Marinković, *Ruke*, Prosveta, 1956, str. 189). »Slušao je otkucaje *satova* sa crkava« (V. Desnica, *Proljeće u Badrovcu*, Prosveta, 1955, str. 97). »Otkucavaju tiho *satovi* nad našim sudbinama . . .« (M. Krleža, *Sabrana djela*, sv. 8, Zora, Zgb, str. 556). »*Satovi* su još kucketalu jednako« (M. Matić-Halle, *Lipe*, Zora, Zgb, 1957, str. 71). »Zakucketalu su *satovi* jače« (isto, str. 74).

Sat »vremenska mjera, rus. čas«: »Đaci te škole . . . provodili su, blijedi od želje, *sate* na prozorima« (I. Andrić, *Odabrane pripovetke*, knj. 1, str. 27). »Tako mu *sati* prolaze« (isto, str. 65). »Jedan od tih čudnih drvenih časovnika otkucao je jedanaest *sati*« (isto, str. 127). »*Sati* su prolazili« (isto, str. 209). »Tada bi čekao dugo, čitave *sate*« (R. Marinković, *Pod balkonima*, str. 72). »U mrtvim *satima* dana« (V. Desnica, *Proljeće u Badrovcu*, str. 47). »Stade . . . provoditi duge *sate* u razgovorima . . .« (isto, str. 232). »Radim na dan osam *sati* . . .« (M. Krleža, n. d., str. 45).

⁸ U razgovoru s D. Brozovićem o temi koju ovdje obrađujem dotakao sam se bio akcentuacije riječi *sât* pa mi je drug Brozović objasnio akcenatsku dubletu *sátovi* koja je kao mlada, na žalost i kao jedina pravilna, ušla u Pravopis. Zaista je neobično zašto u istom Pravopisu s. v. brijeg nalazimo samo *brègovi* a za *sat* imamo *sátovi*, iako obje riječi po svome akcenatskom tipu idu u istu grupu.

Citirane rečenice pokazuju dvije varijante imeničke promjene (u množini). Očito je da je upotreba tih varijanata direktno vezana za semantičku diferencijaciju:

Sat »časovnik«: mn. satovi, satova itd.

Sat »vremenska mjera«: mn. sati, sáti, sátima itd.

Ima veoma malo primjera koji odudaraju od općega stanja. Naime hrvatski književnici V. Nazor i R. Marinković koji put upotrebljavaju i proširene množinske oblike riječi *sat* u značenju vremenske mjere (pored običnih, »tipičnih« oblika *sáti, sáti*). »Ali se zelje i mlijeko kupuju, u jutarnje *satove*, na trgu . . .« (V. Nazor, *Istarski bolovi*, Zagreb, 1930, str. 6). »Otuđivao se od drugova i sjedio *satove* na vrhu Štrigine glavice . . .« (isto, str. 55). »Uto se njihalica na zidu protegne i zijevne . . . te stala ona bijesno i prkosno odbijati *satove*« (R. Marinković, *Pod balkonima*, str. 97—98).

Jedan sam takav primjer našao i u hrvatskom prijevodu Tolstojeva romana »Ana Karenjina«. Prevodilac S. Kranjčević ima, kao i R. Marinković, kraće i duže oblike imenice *sat* u značenju vremenske mjere: » . . . Zašto su one u određenim *satovima* izmjenjujući se svirale na pijaninu . . . , zašto su se u određene *sate* sve tri gospođice . . . vozile u kočijici . . .« (L. Tolstoj, *Ana Karenjina*, sv. 1, Zagreb, 1946, str. 28). *Sat* »časovnik« ima u tom tekstu množinski oblik *satovi*: »da navija *satove*« (str. 17).

Navedeni primjeri govore da u hrvatskosrpskom jeziku primjena dvojakih oblika *sati* — *satovi* još nije potpuno ujednačena, njihova raspodjela na osnovu leksičkoga značenja još nije sasvim dosljedno provedena. Pisci se najčešće služe kraćim oblicima kad je riječ o vremenu, ali je moguća i upotreba dužih množinskih oblika. Obratno, riječ *sat* poznaje samo duže oblike množine kad se upotrebljava u značenju »časovnik«. Prema tome dvojaki oblici množine ipak diferenciraju homonime *sat* »časovnik« i *sat* »vremenska mjera«.⁹

Mislim da se diferencijacija množinskih oblika djelomično ogleda i kod imenice *dvor*. U značenju »dvorac« množinski joj oblici mogu glasiti *dvorovi* i *dvori*, dok značenje »dvor« kao skup vladareve porodice, dvorjana, posluge i sl., čini se, zahtijeva dugu množinu. Npr. [»Sudbina] velikih porodica, *dvorova* ili država . . .« (I. Andrić, *Na Drini ćuprija*, Prosveta, 1955, str. 217).

Kolebanja u tvorbi množine kao i njihova povezanost sa semantičkom sadržinom riječi poznati su i drugim slavenskim jezicima. Usporedi rus.

cvet — *cvety* »cvjetovi, cvijeće«

cvetá »boje«

obraz — *óbrazy* »likovi«

obrazá »ikone«

⁹ Ovo se ne podudara potpuno s materijalom ARj. Upotreba množinskih oblika u povijesnom aspektu može biti predmet posebnog istraživanja.

meh — *mehí* »mijeh, mjehovi (kovački)«
mehá »krzno«.

Nema sumnje da gramatika mora pažljivo proučavati i dosljedno registrirati takve pojave.¹⁰

STILOGRAFSKE POJAVE U IMENICA HRVATSKOSRPSKOGA JEZIKA

Vatroslav Kalenić

Svjedoci smo sve češće pojave da raspravljanje o jezičnim kategorijama uključuje i raspravljanje o funkcijama tih kategorija, ne samo u djelima pojedinaца nego ta raspravljanja obuhvaćaju i šire jezične sisteme, kakvi su na primjer dijalekti.¹ Poticaji za takvo istraživanje jezika dolaze do nas i kao posljedica suvremenih shvaćanja u lingvistici, ali i kao posljedica stalnih poziva naših književnih povjesničara i teoretičara², koji se, u analizi književnog djela, suočavaju s problemom: koje su stilografske determinante našega jezičnog književnog sistema, kako su one transponirane u djelo, kakve su posebne vrijednosti one doobile u konkretiziranom izrazu.

Stilografska vrijednost³ riječi ili izričaja sastoji se, po mom mišljenju, od dodatka ostvarenog jezičnim ili kontekstualnim sredstvima što se pridodaju osnovnom, afektivno neutralnom značenju, tvoreći na taj način stilografsku tačku. To se dodavanje može izvršiti na mnoštvo načina. Ono može da bude pojedinačno ili masovno, samo u nekom tekstu ili u više njih, ono može biti jednokratno, a takvo obično i jest u nekom integralnom tekstu, ali ono može biti i trajno i virtualno. Najčešća vrijednost toga dodatka jest u njegovoj afektivnoj snazi, a ta je afektivnost gotovo isključiva kad je posrijedi umjetnički tekst. Estetska vrijednost toga ostvarenja nije ovdje primarna, ali kako je, međutim, to ostvarenje najizrazitije u književnim tekstovima, tekstovima koncentrirane afektivnosti, teško je to u potpunosti odvojiti od onoga što predstavlja estetsku vrijednost. Sistem upotrebe takvih podataka ulazi u strukturu stila, bilo pojedinca bilo epohe.

¹⁰ Želja mi je da ovom prilikom izrazim svoju zahvalnost drugovima profesoru dr Daliboru Brozoviću i docentu dr Aleksandru Mladenoviću za pažnju s kojom su pročitali ovaj moj rad prije davanja u štampu i korisnim napomenama pomogli mi da preciziram neke svoje stavove.

¹ Takva je na primjer rasprava Božidara Finka: »Čakavske stilističke studije«, Filologija, 3, Zagreb, 1962.

² V. više stilističkih članaka u zagrebačkoj »Umjetnosti riječi«.

³ Opširnije o terminu i sadržaju stilografije v. u članku »Stilografski pravopisni elementi«, Jezik in slovstvo, VI, br. 7 i 8, Ljubljana, 1960/61.